

Program proti šikaně KiVa

EGLE HAVRDOVÁ, MONIKA KOTRBOVÁ

Program proti šikaně KiVa, původem finský vědecky ověřený program prevence a intervence v oblasti šikany, školám nabízí konkrétní materiály a nástroje pro systematické řešení šikany. Nad jiné preventivní programy vyčnívá díky své komplexnosti, strukturovanosti a silným důkazům o efektivitě z Finska i ze světa. Metodika programu zahrnuje preventivní i cílené aktivity, které mají společný průsečík – rozvoj socio-emočních dovedností žáků. Do programu je zapojena celá školní komunita, všichni žáci i učitelé, KiVa program se tak zaměřuje na celkovou proměnu školního klimatu, která jde ruku v ruce se změnami na individuální úrovni. Program se od školního roku 2023/2024 otevírá i českým školám. V čem spočívá, jaká je jeho historie a co obnáší přenos vědecky ověřeného programu do prostředí českých škol?

Kořeny programu proti šikaně KiVa (z finského Kiusaamista Vastaan – „proti šikaně“), sahají do roku 2006, kdy finské ministerstvo školství pověřilo finskou univerzitu v Turku vyvinutím programu proti šikaně, který bude možné plošně implementovat ve finských základních školách. Úkolu se zhostil výzkumný tým univerzity v čele s profesorkou Christinou Salmivalli ve spolupráci s Ústavem psychologie, Centrem pro výzkum ve vzdělávání a finskou Národní radou pro vzdělávání (FNBE), aby bylo zajištěno, že navržené řešení bude v souladu s národními učebními osnovami.

Vzniku programu předcházela řada legislativních změn. V roce 1999 bylo ve finském zákoně ukotveno právo každého žáka na vzdělávání v bezpečném prostředí. V roce 2003 byl zákon doplněn o povinnost škol připravit plán, jak budou žáky chránit před šikanou, násilím a jiným obtěžováním, a zajistit jeho plnění v souladu se školním kurikulem. Nicméně podle výsledků navazujících šetření se v následujících letech situace ve školách nejen nezlepšila, ale v některých případech se míra šikany a viktimizace dokonce zvýšila. Přestože finští žáci nadále dosahovali dobrých akademických výsledků, např. v mezinárodních šetřeních PISA, z hlediska wellbeingu byl trend ve školách opačný. Předpoklad, že je každá škola schopna připravit opatření a alokovat zdroje, aby to bylo efektivní z hlediska vynaloženého úsilí, času i peněz, se ukázalo pro školy jako nereálný úkol. KiVa program měl tedy školám plošně poskytnout konkrétní postup, praktický návod, jak systematicky a efektivně řešit šikanu a násilí. Do

roku 2011 se do programu zapojilo až 90 % finských škol, díky tomu bylo možné uskutečnit rozsáhlý výzkum jeho efektivity.

Celkově bylo do výzkumu efektivit programu KiVa ve Finsku zapojeno 234 finských škol¹ (117 v intervenční skupině, 117 v kontrolní skupině) a zhruba 35 tisíc studentů, a to ve dvou výzkumných fázích. V první fázi studie efektivit, v letech 2007–2008, byli do výzkumu zahrnuti žáci 4.–6. ročníků (10–12 let) v celkovém vzorku 78 škol. V druhé fázi, v letech 2008–2009, byl vzorek rozšířen o žáky 1.–3. ročníků a 7.–9. ročníků. V druhé fázi byla studie také rozšířena o výzkum efektu programu na snižování různých forem viktimizace. Výsledky z obou výzkumných fází prokázaly výrazné snížení výskytu šikany v zapojených intervenčních školách (v 1. fázi 30 %², ve 2. fázi 29 %³). Úspěch programu byl prokázán i v replikačních studiích ve Finsku i v dalších zemích⁴ – program KiVa byl evaluován také v Chile, Velké Británii, Jihoafrické republice, Nizozemsku, USA, Řecku, Estonsku, na Novém Zélandu, v Itálii a nově také v České republice.

Šikana jako skupinový fenomén

V programu KiVa je na šikanu nahlíženo jako na systémový problém, který je třeba řešit na několika úrovních: na úrovni školy, jednotlivých tříd i konkrétních žáků. Hlavní teoretické východisko programu vychází z pojetí šikany jako

¹ Zhruba 10 % finských základních škol.

² KÄRNÄ, A. a kol. A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program: Grades 4–6. *Child development*, 2011, roč. 82, č. 1, s. 311–330. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01557.x>.

³ SALMIVALLI, C., KÄRNÄ, A. a E. POSKIPARTA. Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development*, 2012, roč. 35, č. 5, s. 405–411. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0165025411407457>.

⁴ GAFFNEY, H., TTOFI, M. M. a D. P. FARRINGTON. Evaluating the effectiveness of school-bullying prevention programs: An updated meta-analytical review. *Aggression and violent behavior*, 2019, roč. 45, s. 111–133. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.07.001>.

PŘEDSTAVUJEME

skupinového fenoménu. Program definuje 6 typů rolí, které může žák při šikaně mít: oběť, agresor, pomocník agresora, podporovatel agresora, podporovatel oběti a přihlížející. Hlavní pozornost je věnována skupině přihlížejících. Studie, ze kterých při vývoji programu finský výzkumný tým vycházel, pracuje s hypotézou, že není nutné měnit přímo chování oběti a agresora, ale přínosnější je zaměřit se na změnu postoje přihlížejících. Jednou z motivací agresorů je totiž snaha upevňovat svůj status a moc ve skupině – a k tomu potřebují „diváky“. Těmi jsou nejen přímí podporovatelé agresora, ale také přihlížející, kteří – pokud nečinně přihlíží a nezasáhnou – šikanu podporují, ačkoli s ní vnitřně nesouhlasí. KiVa program žákům nabízí strategie, jak tomuto chování nepřihlížet, jak zasáhnout a zastat se oběti namísto toho, aby podporovali agresora. Výsledkem je, že agresor ztrácí motivaci šikanovat.

Základní principy a pilíře programu

Program školám poskytuje nástroje, díky nimž si mohou nastavit dlouhodobý plán prevence a řešení šikany se zaměřením na rozvoj socio-emočních dovedností žáků a posilování pozitivních vztahů na úrovni třídního i školního kolektivu. Do programu je zapojena celá školní komunita, tedy všichni žáci, učitelé i zaměstnanci školy, a důležitá je také spolupráce s rodiči. Pro všechny zapojené skupiny jsou připraveny tištěné i elektronické materiály. Učitelé pracují s tištěnými Manuály pro učitele, které představují pátevní dokument KiVa výukových lekcí. Kromě toho mají k dispozici online úložiště, tzv. Intranet, kde jsou dostupné veškeré elektronické přílohy, videa, prezentace či plakáty. Pro žáky jsou přichystané online KiVa hry, prostřednictvím kterých si mají možnost zopakovat probíraná témata. Rodičům je určen Průvodce pro rodiče, který obsahuje základní informace o programu i prevenci šikany obecně.

Koncepce programu vychází z kombinace tří základních pilířů – prevence, intervence a průběžného monitoringu. Preventivní aktivity probíhají po celý školní rok a je do nich zapojena celá škola. Intervenční složku představují opatření, jejichž cílem je včas identifikovat projevy šikany a zastavit ji. Pro školy je připravené každoroční dotazníkové šetření, plošný monitorovací nástroj, který poskytuje informace o aktuální míře šikany a viktimizace ve škole a zpětnou vazbu k úrovni vyučovaných lekcí. Výsledky šetření školám umožňují sledovat kvalitu implementace a realizace jednotlivých prvků programu a na základě toho plánovat další opatření.

Materiály programu jsou rozděleny dle věku žáků do tří oddílů: 1. oddíl pro žáky 1.–3. ročníků, 2. oddíl pro žáky 4.–6. ročníků a 3. oddíl pro žáky 7.–9. ročníků. V rámci preventivních aktivit je pro žáky připraveno deset KiVa výukových lekcí ročně, celkem 20 vyučovacích hodin (ve frekvenci dvou vyučovacích hodin měsíčně). Lekce se skládají z různorodých

aktivit, které jsou uzpůsobeny věku žáků. Zatímco mladší žáci témata probírají formou hry a praktického nácviku, starší žáci častěji diskutují. Přestože se forma hodin liší, některá témata prostupují všemi oddíly – např. budování a posilování asertivního a respektujícího chování, rozpoznání šikany, její důsledky a role, jakou při šikaně hraje tlak vrstevníků.

Ve škole je sestaven KiVa tým – skupina pedagogických pracovníků (např. školní metodik prevence, psycholog, ředitel či učitel), která řeší případy šikany ve škole včetně jejich zaznamenávání do připravených formulářů. Školám je k dispozici přesný návod, jak mají postupovat, když se dozví o případu šikany nebo na ni mají podezření. Aktivity KiVa týmu sestávají ze série diskuzí s účastníky šikany – s obětí, agresorem a možnými podporovateli oběti. Rozhovory probíhají s jednotlivými žáky odděleně a pokračují do té doby, než se daná situace vyřeší.

Program KiVa v České republice

KiVa program je aktuálně dostupný ve 22 zemích světa a byl přeložen do 15 světových jazyků. Licenčním partnerem programu pro Českou republiku je organizace Schola Empirica, která program přenáší – za podpory MŠMT a Evropských strukturálních fondů – jako součást pilotního ověření účinnosti programu. Nezbytnou podmínkou přenosu programu do nové partnerské země je odpilotování programu na vybraném vzorku škol, následná evaluace efektivity programu a příprava modelu přenositelnosti do prostředí místních škol. Až po vyhodnocení a zpracování výsledků je možné program plošně šířit. Do pilotního programu je v České republice zapojeno 24 vybraných škol z pěti krajů (kraj Středočeský, Ústecký, Plzeňský, Královéhradecký a Praha). Efektivita programu je zjišťována pomocí kvaziexperimentálního designu s intervenční a kontrolní skupinou škol. Sledován je vývoj žáků ve vybraných ročnících (do pilotáže je zapojeno více než 800 žáků) a také učitelů. Výzkumný plán zahrnuje kvantitativní i kvalitativní nástroje pro hlubší vhled do procesů a mechanismů, které mohou hrát roli při snižování šikany a zlepšování duševní pohody dětí.

Přenos programu KiVa do nové země probíhá v několika fázích, v České republice započal v roce 2019. Veškeré materiály programu byly přeloženy a lokalizovány, aby fungovaly v místním kulturním i sociálním kontextu. V březnu 2020 absolvovalo pět metodiků školení organizované finskou organizací KiVa International a získali tak status certifikovaných lektorů KiVa programu. Vyškolení lektori metodicky podporují implementaci programu v zapojených školách. Každá škola si před začátkem realizace programu zvolila svého koordinátora implementace, který společně s dalšími vybranými učiteli absolvoval dvoudenní školení zajištěné certifikovanými lektory a zaměřené na představení programu i metodiky; seznámili se tak se základními principy programu i pravidly a postupem pro jeho kvalitní implementaci.

Takto vyškolený tým před začátkem školního roku proškolil zbytek pedagogického sboru. V průběhu realizace programu byla školám poskytována průběžná metodická podpora v podobě připravených metodických materiálů, pravidelných online sdílení i metodických návštěv přímo ve školách. Součástí metodických návštěv byl vždy následek KiVa lekcí a poskytnutí zpětné vazby vyučujícím.

České školy za sebou mají první rok implementace programu KiVa. Výsledky pilotního výzkumu budou dostupné příští rok, už z předběžných výsledků lze však pozorovat pozitivní trend v míře šikany, viktimizace i v postojových otázkách.

Téma šikany ve školách přestává být tabu a díky otevřenější komunikaci je možné odhalit i skrytou šikanu. Nejen žáci, ale i učitelé si šikany a jejich projevy častěji všimají a mluví o nich. Program vede u větších kolektivů k častějšímu kontaktu s učiteli, kteří mají příležitost poznat třídní kolektiv z jiné perspektivy.

Od příštího školního roku (2023/2024) se program otevírá pro další zájemce. Do programu bude možné v první fázi šíření zapojit omezený počet škol. V případě zájmu o více informací navštivte webové stránky organizace www.scholaempirica.org.

Egle Havrdová, Ph.D., garantka KiVa v ČR

Monika Kotrbová, koordinátorka a metodička KiVa v ČR

Program Commander jako prevence radikalizace

MARKÉTA HREHOROVÁ

Devatenáctiletý mladík v říjnu loňského roku z nenávisti vůči LGBT lidem zastřelil dva mladé muže. Teroristickému útoku se mohlo předejít, kdyby si někdo včas všiml, že se mladík radikalizuje. Projekt Commander se snaží rozšířit povědomí o nebezpečí radikalizace dospívajících.

V říjnu tohoto roku devatenáctiletý mladík střelbou zavraždil dva zákazníky před bratislavským barem Tepláreň. Jednalo se o dlouhodobě plánovaný teroristický útok motivovaný nenávistnou ideologií. Dokument, který mladík před střelbou zveřejnil na Twitteru, obsahoval nacistickou symboliku, antisemitské, homofobní i rasistické výroky a výzvy k násilí proti Židům a LGBT lidem. Své extremistické názory již delší dobu aktivně publikoval na sociálních sítích. Jak je možné, že si nikdo jeho příspěvků, plánování útoku a postupné radikalizace nevšiml? Bylo možné této události nějak předejít?

„Rychlý rozvoj informačních a komunikačních technologií a snadný přístup k informacím usnadňují extremistům šíření nenávistných myšlenek a dávají prostor k nabírání nových členů. Domnívám se, že ani Česká republika není imunní vůči těmto procesům, a je proto důležité věnovat pozornost

monitorování těchto projevů, a především systémové a rozsáhlé prevenci a osvětě,“ uvedla pro iDNES.cz PhDr. Barbora Vegrachtová, Ph.D., MBA, odbornice na problematiku radikalizace, která na projektu Commander spolupracovala jako konzultantka.

Právě na závažnost fenoménu radikalizace dospívajících na internetu se snaží upozorňovat **umělecko-edukativní projekt Commander** mezinárodního divadelního souboru **Farma v jeskyni**. Vrcholem projektu byla červnová premiéra multižánrové inscenace zkoumající radikalizaci skrze pohybové divadlo s živou hudbou a film s dětskými herci. Dílo pracuje s dialogy převzatými ze skutečných chatů extremistické on-line skupiny, kterou pod profilem Commander vedl třináctiletý chlapec z Estonska. V rámci edukační části projektu soubor společně s odborníky vytvořil edukační videa